

TOPHANE LÜLECİLİĞİ

Yazan: *Hüseyin KOCABAŞ*

Tütünün memleketimizdeki yayılması, bu nesnenin ilk zamanlarda lüle ve pipolarla içilmesi Türkün tükenmez el sanatlarına bir yenisini ilave ederek Çini ve Çömlek san'atı yanında birde Lillecilik meydana geldi. Gerçi ilk Lillenin ne zaman yapıldığını bilemiyoruz. En eski Lillerin beyaz bir kilden sübek tarzında etrafları yazılı olarak imal edildiklerini bize ulaşan örneklerden anlamakdayız. Maalesef bu nünuneler toprak altından bulunduğu için hemen hepsi harap ve kırık bir halde ele geçmekte, ne tam şekli, ne de nasıl kullanıldıklarını bilememekdeyiz.

Esasen konumuzda tamam.en çubuk lüleleri ile yine bu atölyelerde yapılmış ve TOPHANE işi diye adlanan FİN-CAN, HOKKA, BARDAK ve saire gibi Toprak avanidir. En eskilerinin Onsekizinci yüz yılın sonlarına doğru yapıldığını, yine en güzel örneklerini de on dokuzuncu asrın sonlarına doğru verdiğini Üzerlerine vurulan mühür ve imzalarından, tarihlerden öğrenmekdeyiz.

Lilleci Çamuru tabir edilen süzül-müş ve dinlendirilmiş bir çamurdan El ile Tornada imal edilerek Üzerleri kendi renginde bir astarla sıvanarak, Üzerleri kalem işi ile nakışlanmış ve möhürlenmiş olarak fırınlanır. Fırından sonra tekrar astarlanarak elde Çuha parçaları ile ovularak parlatılır ve altun varaklarla bezerek tekrar altun yaldızın piFceği kadar az hararetle bir furunlamadan sonra tekrar çuhalarla ovularak yorucu bir emekle hazırlanan bu eserler bilahara

ARASTA'nın satış dolabının raflarında satışa arzedilirmiş.

İstanbul'da Tophane'de bu gün dahi kendi ismiyle yadedilen LÜLECİ HENDEK ARASTA sokağında bir zamanlar altmış atölye varmış. Mahallinde yaptığım soruşturmada en son tezgahın 1928'de kapandığını ve burada işleyen son ustalardan ancak iki kişinin hayatta bulunduğunu öğrendim. Bunlardan Topal Ahmet ustanın Mersin'de yerleştiğini, Ömer Güç Ustanın ise Zeytinburnunda Nargile Ateşliği - Lillesi - imal ederek geçindiğini söylemeleri üzerine Ömer ustayı arayıp buldum.

Edirneli Lilleci Süleyman Ustanın yeğeni olduğunu ve kendisine intikal eden imalathanede bir kaç sene yalnız Nargile ateşliği imal ettiğini, satışın tamamıyla du ması neticesi 1928'de son imalathaneyi de kapayarak bu işin Lilleci Hendek Arasta sokağında yalnız ismini bırakarak ölen sanatlarımız arasına bunun da katıldığını öğrendik.

Kendisine bu işin yeniden canlandırılıp yaşatılmasının kabil olup olmadığını sordum. Bazı yerli malzemeyi o günkü adıyla bulamadığını bu yerli maddelerin ortadan kaybolduğunu bilhassa Gülbahar diye isimlenen VAN'dan getirtilen bu kırmızı toprağın Astarlama işinde kullanıldığını şimdi bu maddeyi bilen bile kalmadığını, bu maddeyi bulabilmek için Van'a gitmeği düşündüğünü, Çamuru ise OK meydanında bulunduğunu şimdi ise orasının Askeri mıntıka olmasından girmediyiğini anlattı.

Bu gün Türk San'at eseri Koleksiyonu yapanların ısrarla aradıkları Tophane mamulleri yalnız burada değil, yurdun muhtelif yerlerinde aynı zarafette yapılmış bilhassa ismini şehrine alem etmiş LÜLE BURGAZ'da da bu çeşit avanınin yapıldığını eski meraklılar söylemekte, bol yıldızlı yayvan su taslarının bir kısmı bura işi imiş.

Bu mamulat yalnız kırmızı parlak astarlı yapılmamış, bir kısım da Grisiyah renkde boyanır. Üzerleri gümüş tellerle kakma olarak süslenirdi.. Ömer Güçün ifadesine göre bu Gri siyahlık esere bilahara saman dumanı ile verilmiş.

Eserlerin Üzerlerindeki imzaları tetkik ederken bazılarında iki mühür bulunduğu ve Hakkak Dana Lib imzası nazarı dikkatimi çekti. Bunun hikmetini de kendisinden bir hayli bilgi edindiğim Bedestanda Antikacı Halit Uygan söyledi. Yazı ve desenlerin kalıplarını hazırlayan meşhur Hakkak Dana Efendi kendi imzasının da vurulmasını istediğinden bu ikinci mühür vurulmuş. Mütareke senelerinde Lülecî Hüsni Efendi hem eski Yazı ve hem de Fransızca yazılı çift isimli mühür kullanmış. Halen elimizde bu çeşit damgalı eserler mevcuttur. Yine mütareke yılları içinde Hüsni ve Aşkı Efendiler Arastanın haricinde Galata Kulesi dibindeki dükkanlarda sergiler açarak satış yapmışlar.

Elimizdeki eserlerden bu üstatların bir kısmını tanıyabiliyoruz. Yazının sonuna bu isimleri ekliyorum.

Nakış ve yazılara gelince LÜLE ve sair Avanınin bazıları talık bir hatla Beyit ve ithaflar yazılır. Araları Tuğralarla süslenir. Çiçek ve gül nakışları bol altun veya gümüş yıldızla yıldızlanırdı. Hatta bazı İran için alınan siparişlere elinde kılıç tutan arslan damgası da vurulduğu olurdu. Bazı tezyinat arasına eski gümüş kurşunların üzerindeki tuğranın ters olarak basıldığı da olurdu. Bu eserlerin Mineli olarak renkli işlenmişleri de nadir olarak görülmüştür.

Eserlerin üzerindeki yazılardan örnekler.

LÜLE: KAZIM 1323 -Sad hezaran aferin ma'mul iden üstadına
LÜLE: Kazım Ruşen-Dehri hale itmez

' 330 gelen lülede - Çek
330 Efendi safai dfinhanla-

-Dana-

Bardak: Alaca hamamda - hı.leci Hamdi
Efendi numra 56-

Fincan: Kazım Hüsni-Sana lutfile afi-
1323 yet olsun yadigarım sana itmemek
günülden zemin yadigarım.

Necip
Hüsni
Babalık
Musa
Edirneli Süleyman
Pertev
İffet
Dede İstanbul DEDE 1302
Hasan İstanbul Hasan 1258
Mustafa Abbas Baba
Musa Kazım
Aşkı

Yukarıda verdiğim isimler bu işde isim yapmış ustaların ancak bir kısmıdır. Aranırsa daha bir çok isim ve imzaya rastlanabilir.

Topkapı sarayı Müzesinde Beykoz camları ve eseri İstanbul porselenleri Seksiyonunda zengin bir Tophane mamulleri koleksiyonu vardır.

İstanbul Belediye Müzesinde de bu eserlerden olmakla beraber bu san'ata ait bazı Mühür ve aletler vardır. Bunları Ömer usta vermiş.

Ankara etnoğrafya müzesinde de güzel ve nadir parçalar mevcuttur.

Kendi hususi koleksiyonumda oldukça Tophane işi vardır. Yazımda bahsettiğim yazılar ile Resim ve imzaların tamamı koleksiyonumda eserlerden alınmıştır.

